

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНЕ ПОЛЕ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ МАКСИМ У СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на матеріалі роману М.Джордж «Темна історія Марії Магдалини»)

Досліджується функціонування євангельського сюжетно-образного матеріалу в сучасному літературному контексті. Розглядається літературна еволюція образу Марії Магдалини, рівні євангельської конфліктології, особливості морально-психологічних мотивувань вчинків героїв.

Ключові слова: інтерпретація, євангельський образ, архетип.

Література як образ дійсності споконвічно несе в собі багатозначність подій, імен, конфліктів та висловів, які творять історію людства. Природні катаклізми, суспільні катастрофи ще більше акцентують увагу на природі морально-психологічних переживань людської особистості. Функціональна активність літературних образів Ісуса Христа, Іуди Іскаріота, Понтія Пілата, Марії Магдалини пояснюється прагненням осмислити архетипи поведінки та внутрішній світ героїв крізь призму духовних уявлень сучасної людини. А.Нямцу розглядає традиційні сюжети та образи як каталізатори та концентрати загальнолюдського досвіду (пам'яті), що містять у собі драматизм екзистенційних станів особистості та світу в цілому (див.: [4]).

Концептуальні положення переосмислення та функціонування традиційних структур описані у працях вітчизняних та зарубіжних літературознавців та культурологів Олександра та Олексія Веселовських, С.Мелетинського, Ю.Лотмана, І.Бернштейна, М.Бахтіна, Д.Затонського, А.Нямцу, Г.Гачева, І.Набитовича, Б.Шалагінова, В.Антофійчука, А.Гулиги, Т.Денисової, Л.Оляндер, Н.Фрая, І.Мегели, О.Лосева, В.Сулими, О.Корнієнко, І.Московкіної, З.Лановик, М.Лановик, Г.Драненко, О.Татарінова та ін.

Метою даної роботи є дослідження особливостей функціонування та трансформації євангельського сюжетно-образного матеріалу (та, зокрема, образу Марії Магдалини) у сучасному літературному контексті.

Дописування, продовження, формально-змістове осучаснення, національно-історична конкретизація хронотопу, створення ефекту емоційно-особистісного сприйняття є основними формами та способами переосмислення євангельського сюжетно-образного матеріалу сучасною літературою. Євангельські романи характеризуються трансформацією канонічної сюжетної моделі, коли образ Христа покидає центр розповіді, а герої євангельської периферії «отримують право на реалізацію архетипних дій, які визначають канонічний образ

Спасителя» [6, с.39]. Саме герої оточення Христа (Понтій Пілат, Марія Магдалина, Іуда), залишаючи лаконічну, стислу фабулу канону, набувають розвернуту біографію романного типу, розширюючи простір традиційного сюжету та образу.

Ролі жінки, її душевному складу та жертвній любові в Новому Завіті відводиться особливе місце. Євангеліє повідомляє, що на усьому шляху земного життя та служіння Христа супроводжують жінки. Серед них і єврейські праведниці, і грішні язичниці, але всіх їх об'єднує єдине: кожна з них тією чи іншою мірою послужила Христу. Вони свідчать про Ісуса, стають зразками глибокої віри, віддають почесні, отримують зцілення, укріплюючи віру оточуючих (Єлизвета, Анна-пророчиця, самарянка, хананеянка, кровоточива, Марія Магдалина, Марфа та Марія, Іоанна, Марія Клеопова, Клавдія Прокула).

Зразком сучасного євангельського роману є «Темна історія Марії Магдалини» (2009) англійської письменниці Маргарет Джордж. У центрі роману – життя євангельської героїні, подане автором у формі літературної біографії: з моментів раннього дитинства до її становлення як жінки-апостола.

Гріховність, одержимість Магдалини та її духовне переродження неодноразово розглядалися у світовій літературі ХХ ст. (П.Гейзе «Марія Магдалина», Леся Українка «Одержима», М.Метерлінк «Марія Магдалина», М.Валтарі «Гайна царства», С.Черкасенко «Ціна крові», Г.Даниловський «Марія Магдалина», Г.Панас «Євангеліє від Іуди», Н.Королева «Quid est Veritas?», Н.Казандзакіс «Остання спокуса Христа», М.О.Сільва «І став той камінь Христом», Г.Тарасюк «Любов та гріх Марії Магдалини» та ін.). В цей період літературні інтерпретації розглядають природу гріховності євангельської героїні, акцентуючи увагу на багатоаспектному дослідженні морально-психологічних мотивувань духовного переродження.

Роман «Темна історія Марії Магдалини» М.Джордж є зразком літературних прийомів продовження та дописування євангельського традиційного матеріалу. Композиційна структура роману мозаїчна, оскільки до сюжетної канви додаються епістолярні вкраплення (листи героїні, подані як окремі документи), що створюють ефект достовірності, реалістичності, максимально наближуючи події двотисячолітньої давності. Сюжетно-композиційна структура роману полягає в поділі на три розділи: «демони», «учениця»,

«апостол», які відображують еволюційне сходження образу євангельської героїні від одержимої до учениці Христа. Саме тому життєпис Марії Магдалини в романі чітко розділено на три періоди, кожен з яких характеризує героїню на певному етапі формування її особистості.

Вже на початку роману письменниця акцентує увагу на незвичайності маленької Магдалини, описуючи її дивне сновидіння: *«Мені наснився такий страшний сон – випалила дівчинка. – Мене забрали, поставили на підвищення, потім підняли на небеса, я не знаю куди, знаю лише, що це було не в нашому світі, здається, там були ангели або... я не знаю хто...»* [2, с.10]. Магдалина в романі одразу набуває рис містичності та загадковості. Автор зацікавлює читача деталізацією зображення особистісних переживань героїні, наполегливим характером та цілеспрямованістю. Марія змалку розуміє несправедливість статусу жінки у суспільстві, що для неї полягає у неможливості отримання бажаних знань: *«Вона жалкувала, що не може отримати необхідні знання, хоча б замість Сільвана, який не сильно усім цим цікавився, але, на жаль, дівчаток в школу не приймали, оскільки жінкам не дозволялося офіційно брати участь у релігійному житті»* [2, с.16]. Крім неможливості жінкам отримати освіту, іудейська культура значно відійшла від біблійного світогляду, і свідчення жінок, як правило, вважалося менш достовірним (воно навіть не мало сили в суді), ніж чоловіче (згадаємо про те, як сприйняли звістку Магдалини про воскресіння Христа апостоли).

Історія «одержимості» Магдалини розпочинається під час сімейного паломництва в Єрусалим на свято П'ятидесятниці. Дівчинка серед спаленої груді язичницьких ідолів знаходить статуетку зі слонової кістки: *«На різьблену фігурку налипла земля, утворюючи покрив, схожий на вуаль, але крізь нього проступали обриси оголеного жіночого тіла та вражаючої краси обличчя»* [2, с.24]. Марія ховає свою знахідку, розуміючи, що знайдена річ – не що інше, як ідол, за який вона буде покарана, але водночас, не розуміючи чому, прагнула зберегти її. Під час цієї подорожі відбувається і перша зустріч Марії з Христом: *«Оразу за Йосифом та його дружиною йшов високий юнак, точніше сказати, майже чоловік, з густим темним волоссям, яке відсвічувало на сонці рудуватим відливом, і твердо окресленим підборіддям»* [2, с.46].

Знахідка Марії згодом нагадує про себе. Ідол починає звертатися до маленької дівчинки, називаючи себе Ашера: *«– Ти сховала мене подалі й не дивився на мене. До мене не можна так ставитися»* [2, с.75]. Ішли роки, її бажання навчитися грамоті здійснилося після знайомства з одноліт-

кою Кассією, в будинку якої вона могла займатися читанням та письмом. Магдалина стає обізваною, проте її допитливий, невгамовний розум, схильність до непослуху, потайність, зацікавлення забороненими темами та виявлена нестримність ускладнювали проблему з її заміжжям. Ашера дедалі частіше зверталася до Марії, яка вже не прагнула її позбутися. Автор акцентує увагу на слабкості людської особистості, поставленої в складні умови вибору.

Емоційно-психологічний стан героїні, самотність у переживанні містичних подій та безсилля посилюється в описі душевних страждань. Магдалина розуміє, що вона не спроможна зупинити дію Ашери. Проте її муки не завершуються. Авторка свідомо описує поступове заволоніння свідомістю Марії сімома демонами. Психологічна напруга досягається завдяки прийому «нанизування» душевних переживань героїні. Магдалина поступово стає одержимою іншими шістьма демонами: духом темряви, відчаю, повелителем злих вітрів (пазузу), богохульним духом (хекет), демоном відчаю, демоном мерзоти та приреченості (рабіцу). Детальність описових характеристик кожного з демонів та фізичної безпомічності героїні передають драматизм особистісних переживань Магдалини.

Образ пустелі в романі є водночас і реальністю, і символом. В християнській та іудейській культурі вона має велике значення як місце одкровення (з Богом). Перебування Христа в пустелі стало місцем зустрічі з дияволом. В даному аспекті пустеля – це також необхідність усамітненої, необхідної зустрічі-битви добра та зла. А.Касьянов, досліджуючи біблійні мотиви та образи у фабулістиці російського роману ХХ ст., узагальнює: *«У романах, сюжет яких вміщує в собі новозавітні мотиви, людина стає центром зосередження протидіючих сил добра та зла»* [2, с.3].

Зустріч Магдалини з Христом біля Йордану стала очікуваним зіцеленням. Тепер перед нею стояв не юний Ісус, якого вона вперше зустріла під час паломництва. Христос пропонує Марії приєднатися до них. Магдалина розуміє, що зіцелення, яке відбулося з нею, потребує змін в її житті. Саме в цей момент найяскравіше зображена внутрішня боротьба плотського, душевного (бажання вернутися в сім'ю, побачити доньку) та духовного, відкритого через зіцелення, яке стало каталізатором нових життєвих пошуків (бажання йти за Христом).

Відсутність ідеалізації героїні, постійна увага до внутрішнього світу, багатостороннє осмислення психології моральних страждань традиційно розглядалися в літературі ХХ ст. (Г.Даниловський «Марія Магдалина», Н.Казандзакіс «Остання спокуса Христа», М.Метерлінк «Марія Магдали-

на»). Історико-реалістичний характер зображуваних євангельських колізій у багатьох випадках слугує для акцентуалізації саме особистих переживань та духовних протиріч героїні.

М.Джордж звертає увагу на особистість Христа саме в момент зустрічі з Магдалиною. Традиційність зображення Месії полягає не лише в поданні його як символу, носія морально-етичних максим. Ісус в романі – реальна історична особа, яка проголошує євангельські істини, зцілює хворих та одержимих (Мару, Іоанну) та закликає до пошуків небесного, а не земного щастя: «–Ні. Я для того й прийшов, щоб життя, і твоє, і багатьох інших, стало дійсно гарним. Наповнилося сенсом» [2, с.277]. Євангельські вчення лунають у вигляді загальнодоступних реплік: «Що ж насправді опоганює людину, так це характерна для людей брехливість, заздрість, схильність до насильства» [2, с.280]. У романі звучить ренанівська концепція сприйняття Боголюдини. Христос у Е.Ранана перестає бути лише Богом, а стає звичайною людиною, яка не позбавлена страждань та сумнівів.

Важливу роль у розумінні духовної еволюції Магдалини після зустрічі з Христом відіграють епістолярні відступи (листи Марії до Кассії, доньки та братів), які відтворюють глибинний аналіз психологічних переживань. У цих листах Марія розповідає про Христа, його вчення та особисті переживання: «Знайшлася людина, яка виявилася сильнішою всіх демонів, сильніше Сатани, і він вигнав їх. <...> Весь світ для мене наповнився сонячним сяйвом, фарбами, прекрасними звуками. І тому я думаю, що ця людина, мій спаситель, і є справжнім князем цього світу, адже це він повернув мені мій світ. І не просто повернув, але зробив його ще кращим, ніж раніше. І я знову відчуваю себе чистою, свіжою та новою, але мудріше – о, мудріше, ніж може бути дитина! Я не колишня Марія, та, про яку ти думала, що знаєш її. Я нова Марія, яку я і сама поки не знаю. Кассія, я збираюся піти за цією людиною. Я учениця!» [2, с.307]. У Марії починаються видіння, які завдають їй нестерпних мук та страху (видіння Іоанна Хрестителя в темниці, смертельно хворого Іоїля та побитого Христа).

Пророчий дар Магдалини викликає в Петра здивування: «– І взагалі, незрозуміло, учителю, з чого ти її так виокремлюєш, – вступив у розмову Петро. – Що вона знає і розуміє такого, чого не можемо ми? Послухай, я знаю її багато років, вона гарна жінка, але була одержима демонами, і якщо на зміну демонам прийшли видіння, то невже це дає їй особливу мудрість? Вона здається... в загальному, такою ж, як усі ми!» [2, с.584-585]. Христос пояснює Петру, що видіння – це

свідчення дару пророка: «Марія – більшою мірою, ніж ви, володіє тим, що за життя формує душу. А що формує душу? Відповідь: страждання. Це сумний факт, але без страждань наші духовні очі найчастіше так й не відкриваються. <...> Людина, яка перенесла такі випробування, виокремлюється з-поміж інших, подібно до того, як зрізане дерево відмінне від зеленіючого» [2, с.586]. Але рівноправ'я, яке проповідує Христос, викликає здивування та осуд Петра, в свідомості якого вкоренилося іудейська традиція переваги чоловіка над жінкою.

Рівні євангельської конфліктології (Христос – учні, Христос – Іуда, Христос – Пілат, Магдалина – Іуда, Магдалина – Петро) відображають релігійно-епічне протистояння Христа з його вченням та світу, неспроможного вмістити його. Мотив протиставлення Магдалини (образ жінки-апостола) та Петра (образ чоловіка-апостола) активно розробляється сучасною літературою (В.Валтос «Магдалена. Кров Христова», Д.Е. Барт «Петро, Павло та Марія Магдалина: послідовники Ісуса Христа в історії та переказах»). Боягузтво та маловірність апостолів М.Джордж акцентує в сцені розп'яття Христа: «В той самий час всі його учні-чоловіки раптом кинулися хто куди. Відкинувши свій меч, тікав Петро, кинувся до воріт Яків Великий, за ним ішли Іоанна і всі ті, з ким Ісус недавно святкував Песах та за кого молився: Андрій, та Пилип, Сімон та Фома. Всі вони бігли зі страхом за своє життя, залишивши Ісуса самого. Свідками того, що відбувалося далі, стали лише жінки» [2, с.699]. Досліджуючи морально-психологічні аспекти поведінкового індивідуалізму та тоталітарної свідомості оточення Христа в літературі ХХ ст. А.Нямцу веде мову про мотив «колективної зради»: «Ісус не міг бути зрозумілим та прийнятим людством свого часу, те ж саме, здається, буде відбуватися в усі часи, оскільки унікальність та загальнолюдська досконалість Нагірної проповіді роблять його прихід завжди передчасним, завжди з докором людству в його гріховності та недосконалої. Такий Бог дійсно незручний у повсякденному практичному житті. Такий свідок завжди є потенційним порушником спокою та руйнівником традицій у суспільстві, він вносить смуту та розгубленість у людську душу, яка звикла до підкорення авторитету» [4, с.265].

Магдалина вирішує все ж повернутися в рідну Магдалу та сповістити близьким про своє одужання. Але ні батько, ні чоловік не вірять тому, що Христос із Назареті був спроможнийвилікувати її. Для тогочасних іудейських законів було недопустимо одруженій жінці навіть говорити наодинці з незнайомим чоловіком, тому поява доч-

ки в Магдалі з Христом викликала в батька отожднення її з розпусною жінкою: «— Вона блудниця! Люди будуть вважати її такою» [2, с.360]. Неприйняття та нерозуміння Магдалини близькими спричинило нагнітання глибоких психологічних переживань героїні, боротьбу материнського початку та розуміння свого духовного покликання, служінню Христу. Тепер Марія тільки мріє про зустріч з донькою (листи до Кассії).

Особливе місце в структурі твору посідає образ Іуди, який з'являється в колі учнів під час усамітнення Христа в пустелі. Магдалина в листі описує його появу: «А декілька днів тому в нас з'явилася дивна людина. Уяви собі, з'явився і ось так, просто, зізнався в тому, що направлений своїм батьком шпигувати за Іоанном Хрестителем. Але, мені здається, він звів на себе наклеп, насправді він прийшов за власним бажанням, послухати знаменитого проповідника» [2, с.308]. Прагнучи досягти вичерпної повноти зображення, М.Джордж передає психологізм внутрішнього світу героя шляхом прийому художньої деталізації (портрет, пейзаж, світ речей).

Фабула третьої частини роману («Апостол») побудована на відносинах тези та антитези. Найбільш виразно виявляється стилістична фігура антитези, що полягає у протиставленні образів Магдалини та Іуди, розумінь ними сутності Христа та його вчення. «В Ісусі закладена велика таємниця», – впевнена Марія [2, с.391]. Натомість Іуда сповнений сумнівами та недовірою, він шукає доказів надприродності Христа, для того щоб повірити: «Я давно шукаю людину, в чесності якої не буду сумніватися» [2, с.435]. Але водночас він не спроможний «брати на віру все, що говорить Ісус, або розуміти його буквально. Деякі з його висловів не мають сенсу» [2, с.641]. Осягнення біблійних істин стає для Іуди неможливим: «— Я вірив у нього, – промовив Іуда, і його голос на час став колишнім. – Я шукав відповіді на безліч питань і думав, що вони в нього є. Вони в нього є, але не ті, які я прагнув отримати. Або не ті, які мені були потрібні. Не ті. Ті я готовий був прийняти, навіть якщо б це завдало мені болі. Але таких у нього не знайшлося. І тому, – він широко розвів руки, і голос його знову набув фальшивого звучання, – останнє, що я міг для нього зробити, – це захистити його від небезпеки. Невже я неправий?» [2, с.659]. Сприйняття Іудою Христа стає філософським узагальненням вселюдського нерозуміння євангельського віровчення, що й веде до зрадництва.

М.Джордж наділяє Марію Магдалину рисами винятковості, обраності, що виокремлюють її з кола решти апостолів, але аж ніяк не ідеалізує. Воскресіння Христа та явлення всім апостолам

сприяло духовному переродженню героїні, яка тепер усвідомлює себе не просто зціленою Христом, а його ученицею. Апостольському служінню Магдалини присвячена остання частина роману («Апостол»), яка складається з щоденникових записів Магдалини та її листів до доньки Елішеби, де описуються події після воскресіння Христа.

Наявність у структурі листувань та щоденникових записів слугує доказом того, що Марія Магдалина стає головним героєм роману у значенні надання їй права особистого судження про події та «реалізацію архетипних дій, які визначають канонічний образ Спасителя» [6, с.40]. Саме «таємність» історії Марії Магдалини, на яку вже у заголовку вказує автор, стає на сторінках роману художнім одкровенням жінки, в якій найяскравіше поєднані болісна боротьба душі та плоті, любові та гріха, небесного та земного.

Наскрізним у романі є мотив жертвності. Христос приносить себе в жертву, відкриваючи іншим шлях в обіцяне небесне царство через сходження на власну Голгофу. Жертвою апостолів стає покидання власних домівок унаслідок прямування за Ісусом. Але найбільшою за інших є самопожертва Магдалини: смерть чоловіка, відчуження сім'ї, для якої вона стала блудницею, втрата єдиної доньки, зруйнування Магдали.

Роман М.Джордж «Таємна історія Марії Магдалини» є показовим зразком сучасного євангельського роману, який характеризується дослідженням морально-психологічних мотивувань та увагою до внутрішнього світу героїв, які зустріли в житті Христа, отримали зцілення, стали його послідовниками або зрадниками. Трансформація євангельської сюжетної моделі в романі виводить Марію Магдалину в центр оповіді, акцентуючи увагу на драматизмі особистісних переживань героїні та еволюції духовних ідеалів після зустрічі зі Спасителем. У складній художній багатомірності роману долі євангельських героїв відзначаються особливою глибиною та значущістю. Одержимість, гріховність Марії інтерпретується автором через пізнання забороненого – ідола (можливо, саме до цієї версії підходить отожднення Магдалини з Євою, яка вкусила заборонений плід).

Але незважаючи на те, що сучасна євангельська проза актуалізує увагу на героях оточення Христа, все ж постать Боголюдини є невід'ємною у канві євангельської оповіді. Значимість, яскравість, концептуальна насиченість, епохальність образу передбачають створення сучасною літературою нових літературних втілень Христа.

Література

1. Будний В. Порівняльне літературознавство : [підручник] / В. Будний, М. Ільницький. – К. :

- Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
2. Джордж М. Тайная история Марии Магдалины: [роман] / Маргарет Джордж; [пер. с англ. В. Волковскогo]. – М. : Эксмо, 2009. – 846 с.
 3. Касьянов А. В. Библейские мотивы и образы в сюжетостроении русского романа XX века: дис. ... доктора фил. наук : 10.01.01, 10.01.03 / Касьянов Анатолий Васильевич. – Пермь, 2007. – 246 с.
 4. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): [монография] / А. Нямцу. – Черновцы: Рута, 2007. – 520 с.
 5. Ренан Э. Ж. Жизнь Иисуса Христа / Э. Ж. Ренан; [пер с фр.]. – М.: Политиздат, 1991. – 398 с.
 6. Татаринoв А. В. Художественные тексты о евангельских событиях: жанровая природа, нравственная философия и проблемы рецепции: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.01, 10.01.03 «Русская литература», «Литература стран зарубежья» / А. В. Татаринoв. – Краснодар, 2006. – 646 с.
 7. Фоміна Г. В. Міф і легенда у загальнокультурному просторі: [монографія] / Г.В. Фоміна, А.Є. Нямцу. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 256 с.

The authors examine the functioning of the Gospel plot-shaped material in contemporary literary context. We consider the evolution of the literary image of Mary Magdalene, the Gospel level of conflict, especially the moral and psychological motivations deeds of heroes.

Keywords: *interpretation, evangelical image, archetype.*

Исследуется функционирование евангельского сюжетно-образного материала в современном литературном контексте. Рассматривается литературная эволюция образа Марии Магдалины, уровни евангельской конфликтологии, особенности морально-психологических мотивировок поступков героев.

Ключевые слова: *интерпретация, евангельский образ, архетип.*